

K Z O M B U N I A K A T
Z B A D A N I A

Warszawa, luty 2012

www.cbos.pl ● sekretariat@cbos.pl

BS/30/2012

POMOC POLAKOM

NA WSCHODZIE



Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
11 stycznia 2012 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Żurawia 4a, 00-503 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Szacuje się, że poza granicami kraju mieszka około dwudziestu milionów Polaków¹, w tym mniej więcej dwa i pół miliona to obywatele państw byłego Związku Radzieckiego – Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Estonii, Gruzji, Kazachstanu, Kirgistanu, Litwy, Łotwy, Mołdawii, Rosji, Tadżykistanu, Turkmenistanu, Ukrainy i Uzbekistanu. Polacy w tych krajach są szczególnymi adresatami polskiej polityki wobec rodaków za granicą, o czym świadczą choćby obowiązujące rozwiązania prawne dotyczące tylko tej części polskiej diaspory. Podkreśla się ich szczególnie trudną sytuację i brak dobrowolności wyboru miejsca zamieszkania. Polacy mieszkający na obszarach dawnych Kresów znaleźli się poza granicami kraju na skutek powojennego przesunięcia granic, natomiast ci, którzy mieszkają obecnie we wschodniej części dawnego ZSRR, to najczęściej osoby deportowane i ich potomkowie.

W lutowym sondażu² podjęliśmy próbę rekonstrukcji społecznych wyobrażeń na temat sytuacji Polaków na Wschodzie. Zapytaliśmy też badanych, co sądzą o zobowiązaniach państwa polskiego wobec mieszkających tam rodaków.

WYZNACZNIKI TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

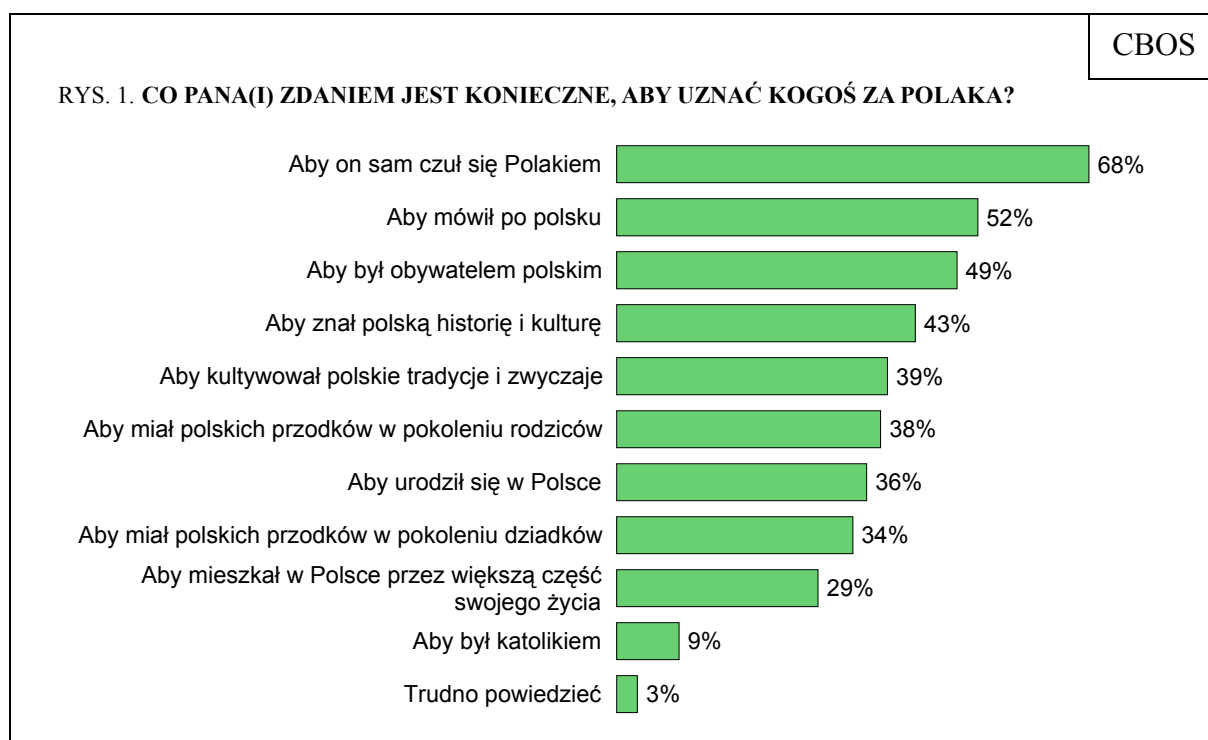
Jedną z fundamentalnych spraw w kwestii pomocy Polakom mieszkającym za granicą jest odpowiedź na pytanie, jakimi kryteriami należy oceniać przynależność do narodu polskiego.

Ankietowani na ogół nie mieli problemów ze wskazaniem cech o tym decydujących, jedynie nieliczni nie potrafili wymienić żadnej z nich. Najczęściej wskazywanym przez badanych kryterium decydującym o polskości jest autoidentyfikacja. Blisko siedmiu na

¹ Źródło: <http://archiwum.wspolnotapolska.org.pl/index.php?id=pwko00> [dostęp: 17.02.2012]

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (261) przeprowadzono w dniach 3 – 9 lutego 2012 roku na liczącej 999 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

dziesięciu respondentów uznało, że warunkiem koniecznym, by uznać kogoś za Polaka jest jego poczucie tożsamości (68%). Kolejne istotne wyznaczniki to znajomość języka polskiego (52%) i posiadanie polskiego obywatelstwa (49%). Mniej więcej dwóch na pięciu ankietowanych wskazało, że istotnym kryterium jest znajomość polskiej historii i kultury (43%), kultywowanie polskich zwyczajów (39%) i posiadanie polskich przodków w pokoleniu rodziców (38%). Blisko co trzeci badany jest zdania, że aby być uznanym za Polaka należy urodzić się w Polsce (36%) lub posiadać polskich przodków w pokoleniu dziadków (34%). Trzech na dziesięciu ankietowanych (29%) uważa, że warunkiem decydującym o polskości jest fakt mieszkania w Polsce przez większą część życia, a co dziesiąty (9%) wskazuje na wiarę katolicką.



Wyodrębnienie kryteriów, w jakie grupują się wskazania respondentów dotyczące polskości, umożliwia analiza czynnikowa. Na jej podstawie możemy wyróżnić trzy grupy cech świadczących o przynależności narodowej. Pierwsze kryterium ma wymiar **kulturowo-symboliczny**. Mieszczą się tu takie wyznaczniki polskości jak kultywacja polskich zwyczajów, znajomość historii i kultury polskiej, poczucie przynależności do wspólnoty narodowej i posługiwanie się językiem polskim. Drugie kryterium ma charakter **genealogiczny**. Łączy w sobie takie cechy jak posiadanie polskich przodków w pokoleniu rodziców i dziadków. Natomiast trzecie, **terytorialno-religijne**, dotyczy takich wskaźników

jak fakt urodzenia się w Polsce i mieszkania w Polsce przez większą część życia oraz obywatelstwo polskie. Tu mieści się także wskaźnik religijny.

Tabela 1

Co Pana(i) zdaniem jest konieczne, aby uznać kogoś za Polaka?	Czynnik		
	1	2	3
	Kryterium		
	kulturowo-symboliczne	genealogiczne	terytorialno-religijne
Aby kultywował polskie tradycje i zwyczaje	,694		
Aby znał polską historię i kulturę	,686		
Aby on sam czuł się Polakiem	,669		
Aby mówił po polsku	,608		
Aby miał polskich przodków w pokoleniu rodziców		,823	
Aby miał polskich przodków w pokoleniu dziadków		,819	
Aby mieszkał w Polsce przez większą część swojego życia			,690
Aby urodził się w Polsce			,602
Aby był katolikiem			,590
Aby był obywatelem polskim			,409
Odsetek wyjaśnionej wariancji	20	16	15

KMO = 0,750. Zastosowano metodę rotacji VARIMAX

OPINIE DOTYCZĄCE MNIJSZOŚCI POLSKIEJ NA WSCHODZIE

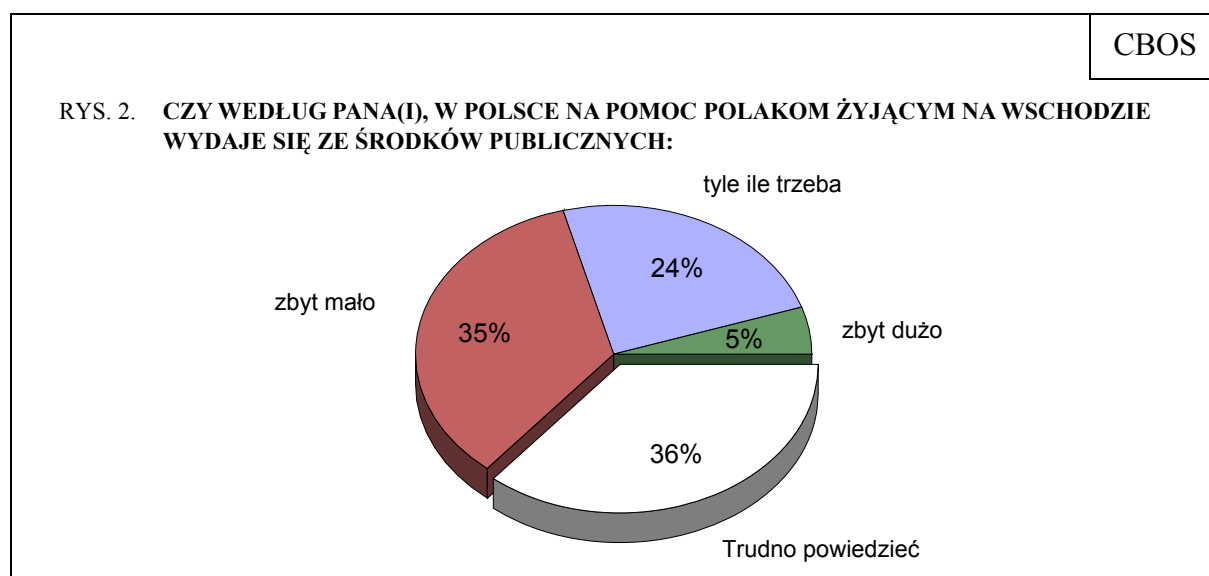
Mimo że liczebność diaspory polskiej na Wschodzie jest znaczna, a informacje o niej pojawiają się w dyskursie publicznym relatywnie częściej niż dotyczące Polaków mieszkających w innych krajach, to sytuacja rodaków zza wschodniej granicy nie jest szerzej znana opinii publicznej. Mniej więcej co szósty ankietowany nie ma wyrobionego zdania o tym, jak żyją Polacy na Białorusi i Litwie, położenia rodaków na Ukrainie nie potrafi ocenić blisko co czwarty, a co trzeci nie zna warunków życia Polonii w azjatyckiej części dawnego Związku Radzieckiego.

Ankietowani najgorzej oceniają sytuację Polaków żyjących na Białorusi. Trzy czwarte respondentów (74%) określa ją jako złą, przy czym 57% uważa, że jest ona gorsza niż pozostałych mieszkańców tego kraju. Tylko niewiele lepszy jest w świadomości społecznej obraz sytuacji Polaków na Litwie. Dwie trzecie badanych (66%) jest zdania, że jest ona zła, jednocześnie blisko połowa (47%) ocenia ją jako gorszą niż reszty mieszkańców. Na ogół źle oceniane jest też położenie Polaków na Ukrainie (61%) i w azjatyckiej części dawnego Związku Radzieckiego (56%).

Tabela 2

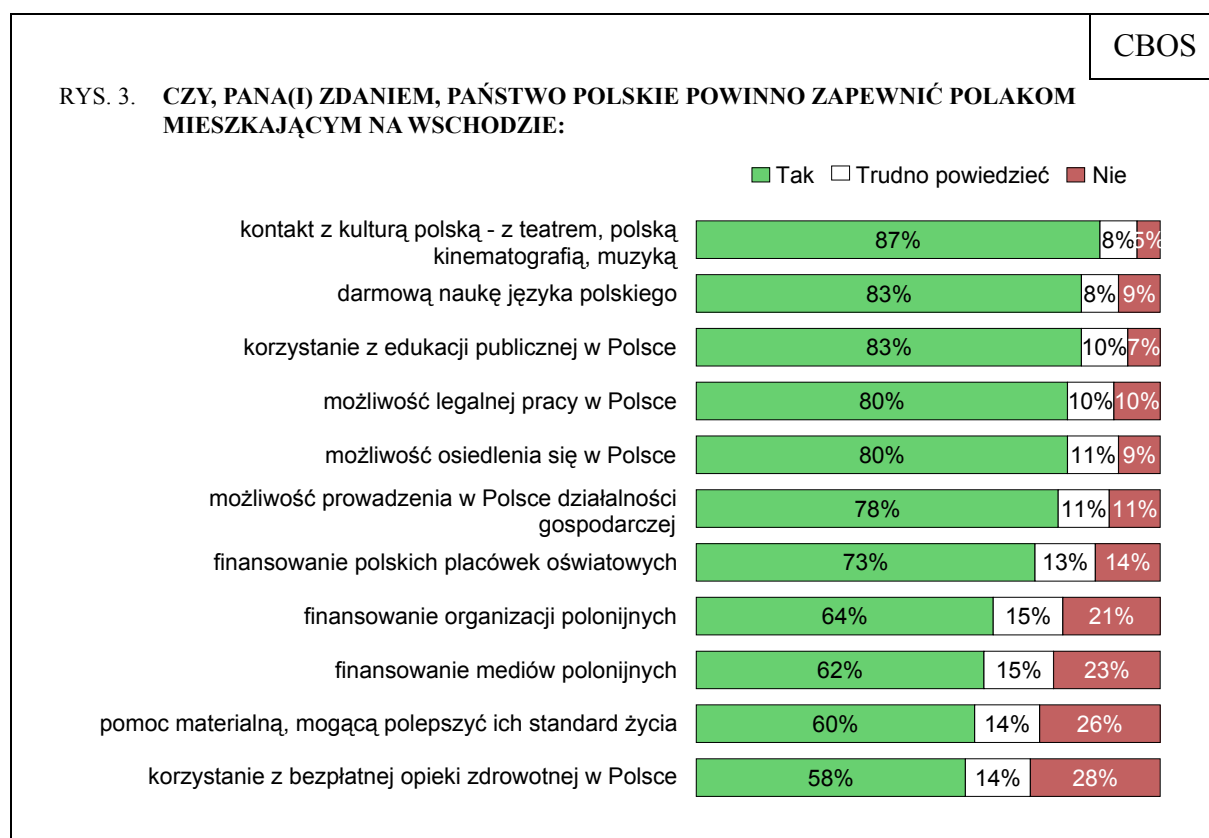
A czy, Pana(i) zdaniem, sytuacja Polaków żyjących obecnie [...] jest:			lepszą niż pozostałych obywateli tego kraju	taka sama jak pozostałych obywateli tego kraju	gorszą niż pozostałych obywateli tych krajów	Trudno powiedzieć	Ogółem
			w procentach				
Jaka, ogólnie rzecz biorąc, jest Pana(i) zdaniem sytuacja Polaków żyjących obecnie:	na Litwie	dobra	1	3	3	1	8
		zła	2	11	47	6	66
		Trudno powiedzieć	1	2	6	17	26
		Ogółem	3	17	56	24	100
	na Białorusi	dobra	0	1	1	0	3
		zła	0	9	57	7	74
		Trudno powiedzieć	0	2	4	17	23
		Ogółem	1	12	62	25	100
	na Ukrainie	dobra	0	6	2	1	9
		zła	2	14	38	7	61
		Trudno powiedzieć	1	2	4	23	30
		Ogółem	2	23	44	31	100
	w azjatyckiej części byłego ZSRR	dobra	1	3	1	0	4
		zła	0	12	36	7	56
		Trudno powiedzieć	0	2	5	33	40
		Ogółem	1	17	41	41	100

Jedynie co dwudziesty respondent (5%) uważa, że Polska wydaje zbyt dużo ze środków publicznych na wspieranie diaspory polskiej na Wschodzie. Blisko co czwarty (24%) jest zdania, że wydatki te są odpowiednie, a mniej więcej co trzeci (35%) uznaje je za zbyt małe. Taki sam odsetek badanych (36%) nie ma w tej sprawie wyrobionego zdania.



Opinię, że wydatki na pomoc rodakom na Wschodzie są zbyt małe, częściej wyrażają osoby powyżej 45 roku życia i mieszkańcy średniej wielkości miast (20–100 tys. mieszkańców). Badani uczestniczący w praktykach religijnych kilka razy w tygodniu zgadzają się z tą opinią dwukrotnie częściej niż osoby w ogóle nie praktykujące (22% do 44%).

Ankietowani niemal powszechnie wyrażają przekonanie, że państwo polskie powinno zapewnić Polakom na Wschodzie kontakt z kulturą polską (87%), darmową naukę języka polskiego (83%) i korzystanie z edukacji publicznej w Polsce (83%). Zdecydowana większość badanych jest zdania, że Polska powinna zapewnić rodakom z za wschodniej granicy możliwość legalnej pracy i osiedlania się w Polsce oraz prowadzenia działalności gospodarczej (odpowiednio 80%, 79% i 78%). Rzadziej wyrażana jest opinia, że powinniśmy finansować polskie placówki oświatowe za granicą oraz polonijne organizacje i media (odpowiednio 73%, 64% i 62%). Pogląd, że Polska powinna udzielać rodakom mieszkającym za granicą pomocy charytatywnej i zapewnić im opiekę medyczną w kraju, jest wyrażany stosunkowo rzadziej (60% i 58%).



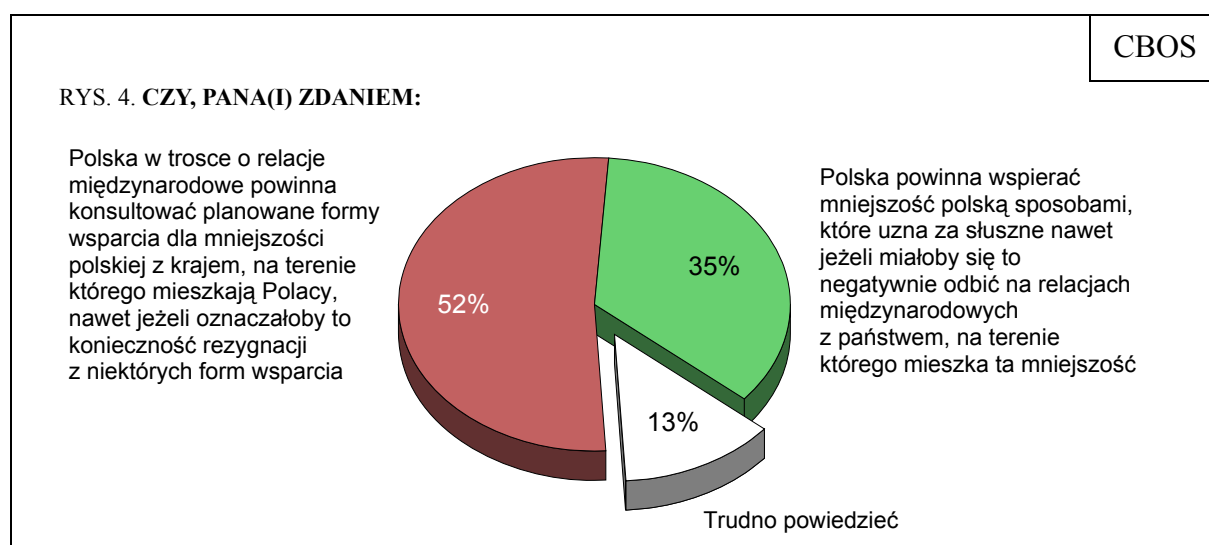
Odpowiedzi ankietowanych dotyczące zobowiązań państwa polskiego wobec Polaków na Wschodzie układają się w dwie grupy. Pierwsza z nich wiąże się z formami pomocy indywidualnym osobom i zakłada przynajmniej czasowy pobyt w Polsce, zaś druga łączy różne formy wsparcia głównie na rzecz instytucji polonijnych w krajach, w których Polacy obecnie żyją.

Pierwsza grupa odpowiedzi uwzględnia takie formy wsparcia jak możliwość legalnej pracy, osiedlania się i prowadzenia działalności gospodarczej w Polsce, dostęp do edukacji publicznej oraz zapewnienie kontaktu z szeroko pojmowaną kulturą polską. Druga grupa obejmuje finansowanie organizacji polonijnych, mediów i polskich placówek oświatowych oraz bezpośrednią pomoc charytatywną. Dwie z omawianych form pomocy – darmowa nauka języka polskiego i dostęp do opieki zdrowotnej w Polsce – występują zarówno w kontekście pomocy indywidualnej jak i instytucjonalnej.

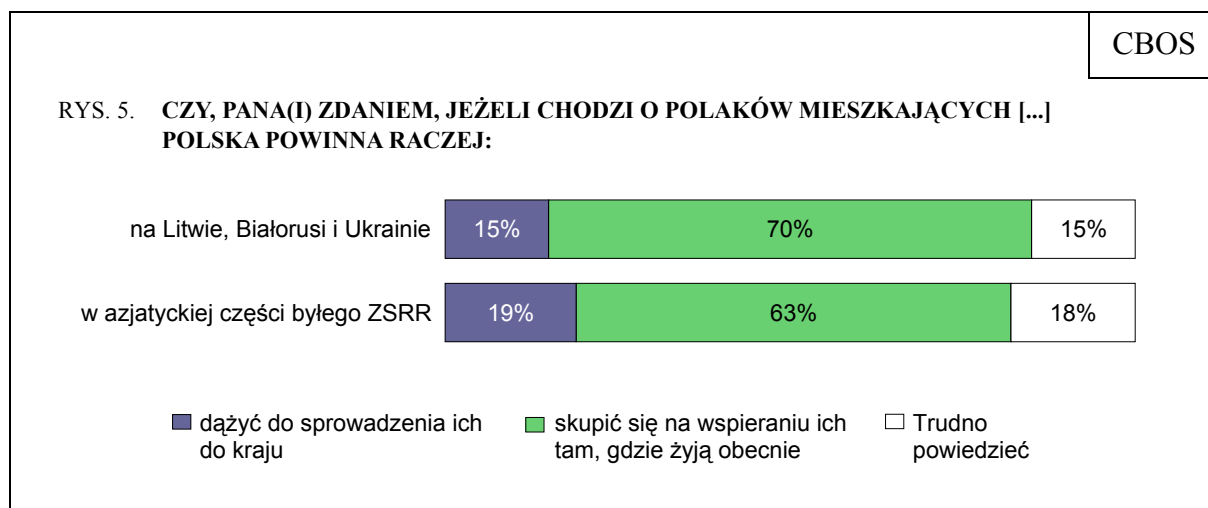
Tabela 3

Postulowane formy wsparcia	Czynnik	
	1	2
możliwość legalnej pracy w Polsce	,796	
możliwość osiedlania się w Polsce	,755	
możliwość prowadzenia w Polsce działalności gospodarczej	,742	
korzystanie z edukacji publicznej w Polsce	,671	
kontakt z kulturą polską	,605	
darmowa naukę języka polskiego	,523	,480
finansowanie organizacji polonijnych		,804
finansowanie mediów polonijnych		,791
pomoc materialna		,778
finansowanie polskich placówek oświatowych		,679
korzystanie z bezpłatnej opieki zdrowotnej w Polsce	,407	,514
Odsetek wyjaśnionej wariancji	30,2	29,2

KMO = 0,931. Zastosowano metodę rotacji VARIMAX



Niektóre formy wspierania mniejszości polskiej na Wschodzie spotykają się z krytyką ze strony różnych – również oficjalnych – środowisk w krajach, w których żyje diaspora polska. Władzom naszym zarzuca się niekiedy, że mimowolnie dzielą obywateli danego kraju. Nasuwa się tu istotne pytanie – na ile polityka wobec mniejszości polskiej jest sprawą wewnętrzną, a na ile stanowi element polityki międzynarodowej. Zdaniem co drugiego ankietowanego (52%) polityka wobec rodaków za wschodnią granicą powinna być konsultowana z krajem, którego są obywatelami, natomiast co trzeci ankietowany (35%) opowiada się za całkowitą autonomią w kwestii wsparcia im udzielanego, niezależnie od reakcji państwa na terenie którego mieszkają. Taką opinię częściej niż inni wyrażają mieszkańcy miast średniej wielkości, od 20 do 100 tysięcy mieszkańców, pracownicy administracyjno-biurowi oraz osoby o prawicowych sympatiach politycznych.



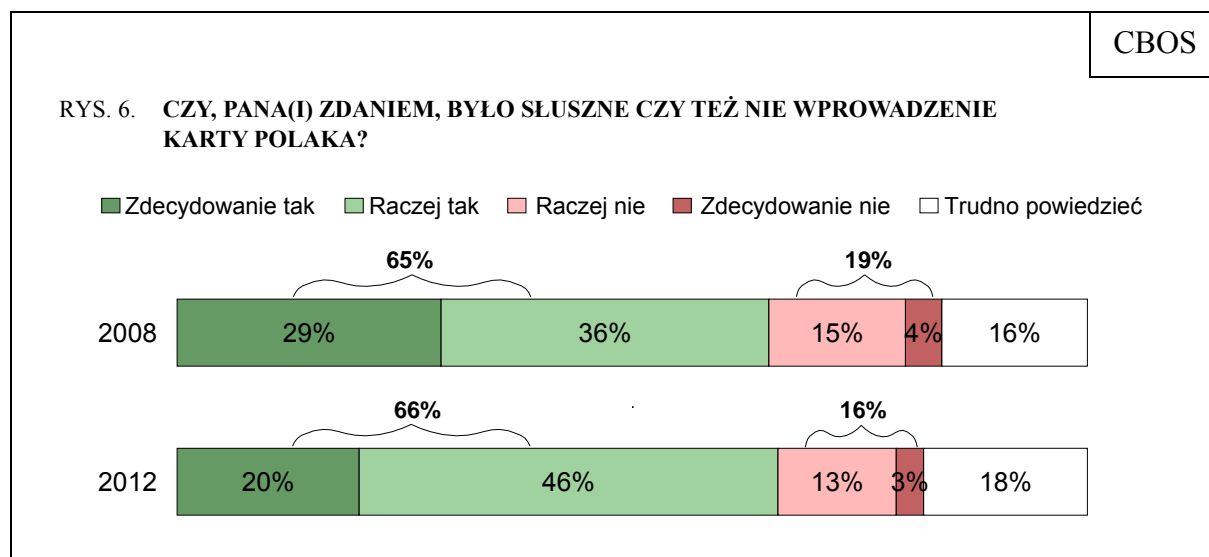
Większość ankietowanych wyraża opinię, że Polaków mieszkających w azjatyckiej części byłego Związku Radzieckiego i tych zamieszkujących wschodnie państwa ościenne, należy raczej wspierać w miejscu ich zamieszkania, a nie sprowadzać do kraju. Za repatriacją rodaków z Litwy, Białorusi i Ukrainy opowiada się 15% badanych, natomiast 19% popiera takie rozwiązanie jeżeli chodzi o Polaków mieszkających w azjatyckiej części dawnego Związku Radzieckiego.

Biorąc pod uwagę brak wiedzy oraz ugruntowanych społecznie opinii o sytuacji Polaków na Wschodzie (szczególnie dotyczących rodaków mieszkających na wschodnich rubieżach dawnego ZSRR) i powszechne przekonanie, że państwo polskie powinno zapewnić im możliwość osiedlania się w Polsce, nie należy interpretować tych odpowiedzi jako sprzeciwu wobec repatriacjom. U podstaw powyższych opinii może leżeć postulat utrzymania

skupisk polskości w krajach Europy środkowo-wschodniej, jak również niechęć do ponoszenia przez państwo spodziewanych wysokich kosztów repatriacji przy nieznanym skali takiego przedsięwzięcia³.

OPINIE DOTYCZĄCE KARTY POLAKA

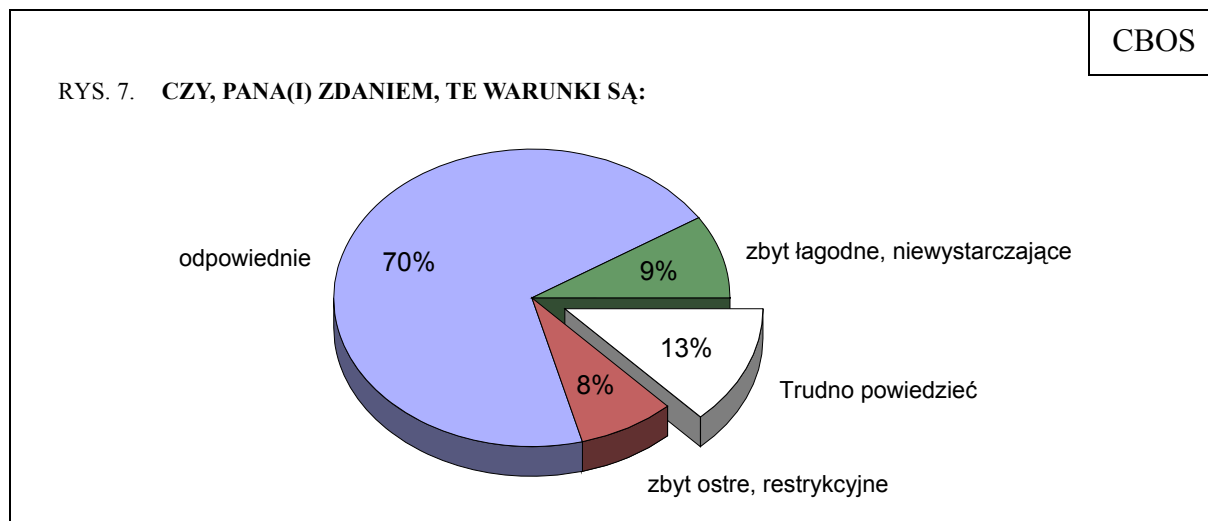
Od 2008 roku obywatele byłego ZSRR mający polskie korzenie mogą się ubiegać o Kartę Polaka. Posiadacze Karty mogą m.in. prowadzić działalność gospodarczą na zasadach takich jak obywatele polscy, zwolnieni są z obowiązku posiadania zezwolenia na pracę, mają zniżki na przejazd koleją i inne przywileje niedostępne dla pozostałych obcokrajowców. Osoba chcąc otrzymać Kartę Polaka musi spełniać następujące warunki: złożyć pisemną deklarację przynależności do narodu polskiego; wykazać się znajomością języka polskiego przynajmniej w podstawowym stopniu oraz udowodnić polskie pochodzenie przodków lub przedstawić zaświadczenie organizacji polonijnej potwierdzające aktywne zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej⁴.



³ Na repatriację z obszarów nią objętych oczekiwało w listopadzie 2010 roku 2600 osób (1690 rodzin). Por. K. Stankiewicz, *Repatriacje ze Wschodu – stan obecny i perspektywy*, Biuro Analiz Sejmowych 2011.

⁴ Art. 2 ustawy o Karcie Polaka z 7 września 2007 r., Dz.U. nr 180, poz. 1280.

Opinie dotyczące wprowadzenia Karty Polaka nie zmieniły się w ciągu ostatnich lat. Podobnie jak w 2008 roku większość badanych uważa, że wprowadzenie dokumentu było słuszne (66%), a tylko mniej więcej co szósty jest przeciwnego zdania (16%). Im badani są lepiej wykształceni, tym częściej popierają wprowadzenie Karty. Takiej opinii sprzyjają też satysfakcja z warunków materialnych i dobra deklarowana sytuacja ekonomiczna gospodarstwa domowego.



Jednocześnie większość ankietowanych (70%) uznaje warunki, jakie musi spełniać osoba ubiegająca się o Kartę Polaka, za odpowiednie. Mniej niż co dziesiąty uważa, że są one niewystarczające (9%), a prawie taki sam odsetek respondentów (8%) określa je jako zbyt restrykcyjne.



Sytuacja mniejszości polskiej za wschodnią granicą pozostaje nieznaną dużej części społeczeństwa, szczególnie jeżeli chodzi o państwa nie sąsiadujące z Polską. Mimo to badani najczęściej określają położenie rodaków na Wschodzie jako złe, uważając jednocześnie, że znajdują się oni w gorszej sytuacji niż pozostali obywatele państw, w których żyją.

W kwestii pomocy rodakom na Wschodzie badani kilkakrotnie częściej wyrażają opinię, że wydatki państwa na ten cel są zbyt małe, rzadziej skłaniają się ku twierdzeniu, że są zbyt wysokie. Znaczny jest też odsetek respondentów niemających w tej sprawie zdania.

Badani opowiadają się raczej za udzielaniem rodakom pomocy w krajach, w których żyją, niż za ich repatriacją. Jednocześnie są przekonani, że w niektórych wypadkach pomoc państwa polskiego skierowana do mniejszości na terenie obcego kraju powinna być konsultowana z jego władzami.

Jeśli chodzi o konkretne formy wsparcia, to respondenci częściej opowiadają się za udzielaniem indywidualnej pomocy, przyjmującej postać rozwiązań prawnych – stworzenie możliwości osiedlania się, pracy czy prowadzenia działalności gospodarczej – niż za wsparciem dla instytucji, wiążącym się z finansowaniem różnego rodzaju placówek polonijnych za granicą.

Opinie dotyczące Karty Polaka nie zmieniły się w zasadzie od 2008 roku. Większość badanych uważa, że wprowadzenie tego dokumentu było słuszne, większość uznaje też kryteria jej przyznawania za odpowiednie.

Opracował
Marcin HERRMANN

Tabela 1

		Czy według Pana(i), w Polsce na pomoc Polakom żyjącym na Wschodzie wydaje się ze środków publicznych:				Liczba osób
		zbyt dużo	tyle ile trzeba	zbyt mało	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		5	24	35	36	996
Płeć	Mężczyźni	5	25	38	32	474
	Kobiety	6	22	32	40	522
Wiek	18-24 lata	7	28	29	36	125
	25-34	5	27	33	35	205
	35-44	4	25	28	43	159
	45-54	6	17	41	35	157
	55-64	5	25	39	31	183
	65 lat i więcej	7	18	38	38	166
Miejsce zamieszkania	Wieś	4	20	38	38	377
	Miasto do 20 tys.	5	26	31	39	152
	20-100 tys.	7	23	41	29	193
	101-500 tys.	8	30	30	31	158
	501 tys. i więcej mieszk.	5	23	27	45	116
Wykształcenie	Podstawowe	6	20	33	41	195
	Zasadnicze zawodowe	8	26	35	32	257
	Średnie	5	25	38	33	351
	Wyższe	3	22	33	43	193
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	3	22	35	40	93
	Średni personel, technicy	4	19	34	43	39
	Pracownicy adm.-biurowi	3	20	41	36	70
	Pracownicy usług	7	26	37	30	68
	Robotnicy wykwalifikowani	4	26	37	32	109
	Robotnicy niewykwalifik.	5	20	32	42	39
	Rolnicy	3	29	40	28	62
Pracujący na własny rach.	6	24	27	43	48	
Bierni zawodowo	Renciści	10	19	36	35	66
	Emeryci	6	22	36	36	224
	Uczniowie i studenci	3	24	30	43	61
	Bezrobotni	4	21	39	36	54
	Gospodynie domowe i inni	11	32	20	37	65
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	1	18	41	40	127
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	6	29	36	29	109
	sekt. pryw. poza rolnict.	5	24	32	39	201
	prywatnym gosp. rolnym	3	37	31	29	52
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	8	26	32	34	155
	501-750	6	19	39	36	121
	751-1000	3	23	39	36	150
	1001-1500	4	28	39	29	160
	Powyżej 1500 zł	4	22	36	38	193
Ocena własnych war. mater.	Złe	7	22	31	40	158
	Średnie	4	22	38	36	470
	Dobre	6	26	33	34	367
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	1	18	44	36	44
	Raz w tygodniu	5	22	38	36	437
	1-2 razy w miesiącu	4	21	37	37	167
	Kilka razy w roku	5	25	33	37	225
	W ogóle nie uczestniczy	10	32	22	36	123
Poglądy polityczne	Lewica	7	27	32	34	166
	Centrum	4	29	36	31	331
	Prawica	5	21	46	29	289
	Trudno powiedzieć	7	15	21	57	209

Tabela 2

		Czy, Pana(i) zdaniem:			Liczba osób
		Polska powinna wspierać mniejszość polską sposobami, które uzna za słuszne nawet jeżeli miałyby się to negatywnie odbić na relacjach międzynarodowych z państwem, na terenie którego mieszka ta mniejszość	Polska w trosce o relacje międzynarodowe powinna konsultować planowane formy wsparcia dla mniejszości polskiej z krajem, na terenie którego mieszkają Polacy, nawet jeżeli oznaczałoby to konieczność rezygnacji z niektórych form wsparcia	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		35	52	13	994
Płeć	Mężczyźni	41	49	10	473
	Kobiety	28	55	16	522
Wiek	18-24 lata	38	56	6	125
	25-34	36	55	8	205
	35-44	36	52	13	160
	45-54	40	51	9	157
	55-64	30	55	15	183
	65 lat i więcej	27	44	29	165
Miejsce zamieszkania	Wieś	31	52	17	377
	Miasto do 20 tys.	33	60	7	151
	20-100 tys.	44	44	12	193
	101-500 tys.	29	55	16	158
	501 tys. i więcej mieszk.	41	51	8	116
Wykształcenie	Podstawowe	36	37	27	193
	Zasadnicze zawodowe	25	59	16	258
	Średnie	39	53	8	351
	Wyższe	38	56	6	193
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	38	55	6	93
	Średni personel, technicy	38	51	11	39
	Pracownicy adm.-biurowi	46	46	8	70
	Pracownicy usług	43	53	4	68
	Robotnicy wykwalifikowani	37	54	9	109
	Robotnicy niewykwalifik.	29	62	9	39
	Rolnicy	38	50	12	62
Pracujący na własny rach.	42	52	6	48	
Bierni zawodowo	Renciści	33	49	18	66
	Emeryci	28	47	24	222
	Uczniowie i studenci	44	52	4	61
	Bezrobotni	26	63	11	54
	Gospodynie domowe i inni	18	59	23	65
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	34	58	7	127
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	41	53	5	109
	sekt. pryw. poza rolnict.	40	53	7	201
	prywatnym gosp. rolnym	40	46	14	52
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	33	54	13	155
	501-750	37	51	13	121
	751-1000	37	51	12	150
	1001-1500	35	49	16	160
	Powyżej 1500 zł	39	55	7	193
Ocena własnych war. mater.	Złe	33	52	15	159
	Średnie	38	46	16	469
	Dobre	30	60	10	366
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	29	49	21	44
	Raz w tygodniu	33	54	13	437
	1-2 razy w miesiącu	29	58	12	167
	Kilka razy w roku	44	44	12	225
	W ogóle nie uczestniczy	31	52	16	122
Poglądy polityczne	Lewica	32	55	13	166
	Centrum	36	54	10	331
	Prawica	41	50	9	289
	Trudno powiedzieć	24	51	25	208